

СТАНОВИЩЕ

от д-р Валентина Георгиева Ганева-Райчева, доцент в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей към Българската академия на науките

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата
докторска програма *Етнология*

Автор: *Васил Николов Караджов*

Тема: *Устни наративи на града – конструиране на образи*

Научен ръководител: *проф. днк Мария Антонова Шнитер (ПУ „Паисий Хилендарски“) и проф дсн Ивайло Стефанов Дичев (СУ „Св. Климент Охридски“)*

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № РД 21-2279 от 29.11.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Устни наративи на града – конструиране на образи“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Етнология“. Автор на дисертационния труд е Васил Николов Караджов, докторант в редовна форма на обучение към катедра „Етнология“ с научни ръководители проф. днк Мария Шнитер и проф. дсн Ивайло Дичев. Представеният от Васил Караджов комплект материали е в съответствие с чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва всички необходими документи. Докторантът е приложил 4 броя публикации.

Дисертационният труд на Васил Караджов се състои от увод, три глави („Теоретична рамка на изследването“, „Пространствено конструирани образи на града“, „Темпорално конструирани образи на града“), заключение, библиография, приложения (списък на разказвачите, теренни наративи) и е с общ обем от 317 страници. Библиографията включва 208 източника, от които 162 заглавия на кирилица, 46 заглавия на латиница, 46 източника са интернет ресурси.

2. Актуалност на тематиката

Дисертацията е посветена на актуален проблем, който не е изследван пълноценно в антропологична перспектива – ролята на устните наративи за конструиране на образи на града. Какво и как се разказва за града е важно, защото чрез разказването се обменя информация и опит – диахронно, между различните поколения, и синхронно, между разказващия и слушателя/ите. Разказите ни позволяват да прочетем пространството, насочват към промените в него в отговор на промените във времето. Обвързват минало, памет и история с настоящето и съвременното на локалната култура. Така разказът се оказва универсален посредник. Разказаната история насочва погледа към определено пространство, създава значимостта на мястото. Разказите спомагат и за конструиране на обитаемия град. Те не само легитимират определени места (паметници на архитектурното наследство, символи на града и др.), но и изразяват вижданията и оценките на жителите за своя град. Всяко поколение пресътворява града по свой начин отново и отново, заличава, изтрива едни пластове, пише нови и така постоянно осмисля и придава ценност на миналото, което прави разказа за града незавършен.

Открояването на визията на хората какъв искат и не искат да бъде техният град насочва към приложността на изследването в градските политики, свързани с поддържане, реконструиране и ревитализиране на градските пространства.

Дисертационното изследване е насочено към представяне на моментна снимка (към 20-те години на XXI в.) на образите на гр. Пловдив, конструирани чрез разказите на негови жители. Авторът си поставя за цел да покаже по какъв начин устните истории участват във формирането на образи на града, как могат да се типологизират и какво е тяхното влияние върху изграждането на колективни възприятия и градска идентичност. Изследователските задачи са свързани с основната цел и работните хипотези. Амбициозна е задачата да се покаже „ролята на всеки човек чрез собствено конструирани образи на своя град за изграждане на една колективна градска картина“.

Теренът за проучване е избран удачно. Пловдив е град с хилядолетна история и култура, оставили следи в „градската тъкан“. Неслучайно през 2019 г. градът е европейска столица на културата.

3. Познание на проблема

В дисертацията си В. Караджов се позовава на редица чуждестранни изследвания и теории, свързани с осмислянето на ключовите понятия „образ“ и „наратив“. Смятам, че познанията му върху разказването (във фолклорна среда и в съвременността) са хаотични и непълни. Учудващо е, че докторантът разграничава *наратив* и *разказ*, макар че сам малко по-нататък в текста (на с. 30) употребява двете думи като взаимозаменяеми, без нюанси в значенията, каквито са в същност – едно понятие, изразено с думи с произход от различни езици. Въпреки че авторът посочва някои български учени и техния принос за изследването на разказите и разказването, постигнатото в българската фолклористика по тази проблематика не е представено убедително. Вместо цитирането на Ив. Д. Шишманов и научно-популярната статия за фолклорното разказване и разказите в сайта „Българска етнография“, от голяма полза за ориентирането на докторанта в обширната литература и развитието на идеите би била студията на Стоянка Бояджиева „Гледища за разказите и разказването“, публикувана в сп. „Български фолклор“ (1994). Там авторката представя развитието на фолклористичното познание за разказването и разказите под влияние на лингвистични, психологически, социологически и антропологични подходи от втората половина на XX в., което намира израз в особеното внимание към комуникацията и изпълнението, към проблемите на значението и интерпретацията, към важната роля на контекста при изучаване на текста. Един от акцентите е ориентирането на научния интерес към социалното взаимодействие във всекидневието и поражданото в него разказване – проблем, важен за дисертационното проучване. За промените във функциите на разказването във фолклорна среда и по-детайлното запознаване с фолклорната проза много полезен е речникът на термините от словесния фолклор (Otčenášek, J. – V. Baeva a kol. Slovník termínů slovesného folkloru. Bulharsko/ Речник на термините от словесния фолклор. България. Praha–Sofie: Etnologický ústav AV ČR, ИЕФЕМ – БАН, 2013). Всичко това би спомогнало за по-добър фокус и очертаване на ясна теоретична рамка на изследването.

4. Методика на изследването

Избраната методология за набиране на информация е адекватна – използват се качествени методи (полуструктурирано и наративно интервю и наблюдение). Оценявам положително избора на респонденти с различни социални профили и възраст, живеещи в различни квартали на Пловдив, кореняци и придошли. Смятам обаче, че броят на респондентите е недостатъчен за амбициозната цел на проучването – 20 души, заедно с докторанта. Това се потвърждава и от факта, че за очертаване на по-плътна картина, авторът прибегва до писмени източници.

Теоретичните основи на изследването включват изясняване на основните понятия „наративи“ и „образи“. Представени са разнообразни подходи към изследването на разказването и разказите и образите в различни полета на познание. Предложена е дефиниция на устния разказ: „устният наратив е процес на разказване на истории или на фрагменти от такива, които включват в себе си речева дейност, представляват културен феномен и са резултат на дискурсивна дейност, в която разказвачите представят себе си и своето място в заобикалящата ги свят“.

Образът на града се проблематизира като „феноменологичен процес, в който градът се вижда, възприема, запомня, изобретява“. Като градивни компоненти на образа се посочват:

физическият облик на града, социалното пространство и участието на индивида в градския начин на живот и съпътстващите го социални отношения, връзки, култура, традиции. Образът на града се дефинира като „субективно изградено възприятие в съзнанието на човека, създадено на базата на облика на града, съществуващ в реалността, на личния опит, натрупан от човека при взаимодействието му с градската среда и социалното пространство, и на комбинацията от собствени и колективни стереотипи, представи и асоциации“. Образите на града са инструмент за изследване на възприемането, оценката, привързаността на човека към своя град. Разгледани са основни подходи при изследването на наративи и образи на града на примера на книги за Русе и Пловдив, както и на визия за София. За целите на изследването е разработен наративен градски модел, който позволява систематизиране на градските пространства и темпоралности.

На пръв поглед избраната методология на изследване позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, формулирани в дисертационния труд. С какви разкази обаче борави докторантът? – Не става ясно нито от цитираните откъси от интервюта, нито от представянето на респондентите и разказаното от тях. Смятам, че в първа глава е целесъобразно да се уточни, че става дума за разговорни наративи и да отпрати към специфики на разговорното разказване, посочвани от изследователите: спонтанност, полифоничност, съчетаване на контексти, лесни преходи от миналото към настоящето, краткост на изразяването, но предаване на комплекс от значения. Моменти от живота на разказващия или на негови близки, на събития и ситуации само се маркират. Те са пълноценни образи в паметта на респондента, но не получават развитие в по-голямо повествование. Миналото винаги се съотнася с настояща реалност. Разговорното разказване се обективира в различни словесни текстове: по-рядко повествователни (същински разкази) и по-често неповествователни (скици на разкази, свързани с описания, коментари, оценки). Ако авторът уточни, че в текста те няма да се разглеждат отделно, а в тяхната комплексност с цел открояване на културната информация, която носят и предават, някои от въпросите за спецификата на устните наративи, ползвани в изследването, биха отпаднали.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Дисертационният труд е изследване в областта на градската етнология, което се основава на анализ на устни разкази. Чрез тях В. Караджов си поставя за цел да покаже как хората възприемат, обживяват, чувстват своя град. Въз основа на разказването за града докторантът откроява различни ментални образи, „понякога противоречиви“, но които в своята съвкупност правят града „пъстър и жив“. Авторът показва добра теоретична осведоменост за чуждестранните изследвания, свързани с проблематиката, и по-слаба – за българските. Необходимо е теоретичната рамка в първа глава да се фокусира с оглед на конкретното изследване.

Като достойнство на труда оценявам предложения начин за описание и систематизиране на градските образи и типологията на образите на града. Разработеният пловдивски нарративен модел позволява да се представят конкретните измерения на конструирането на градска образност в пространствен и времеви план, което се очаква да бъде направено в следващите глави. Във втора глава се открояват пространствените нива дом, улица, квартал, височина, извънградски траектории. Извеждат се образи на градското пространство като гледка от прозореца на дома, гледан през неговите улици, гледан през неговите квартали, като вертикална проекция и чрез пространствени миграции от и към Пловдив. Авторът заключава, че „множествата“ от образи на Пловдив, създадени от различните гледки на неговите обитатели, „представят града като калейдоскоп“. Насочва вниманието към възможността тези образи да бъдат използвани за целите на градското развитие.

Въпреки че В. Караджов пояснява, че се представят градски образи, които са индивидуално конструирани и отразяват личния опит на конкретни хора от различни квартали (с. 134) и не цели типологизиране на личните разкази и сравняване, смятам че това е необходимо да се направи поне за един пловдивски квартал, за да се види има ли доминиращ културен образ и как той се съотнася с индивидуалните представи и живота на жителите на този квартал. Това би туширало усещането за фрагментарност и повърхност на анализа, би спомогнало за по-задълбочен отговор на въпроса как хората изграждат своето чувство за място и културна

идентичност, как и в каква степен този ментален образ включва природни особености, исторически знаци, културни специфики, социален ритъм и индивидуален жизнен път.

Трета глава представя темпорално конструирани образи. Тук се представят образи на града от детството, от трудовия живот на човека, от свободното време. Трудовият свят на човека е представен с 3 истории на хора, практикуващи професии, свързани с градското пространство и функционирането на определени негови системи. Темпорално конструирани образи показват как градът се променя във времето. В разказите се открояват сравненията „преди“ и „сега“, които очертават промените, настъпили в града по време на живота на респондентите. Като се основава на концепциите за градското време и бързите и бавни градове, авторът представя аргументи за възприемането на Пловдив от жителите и неговите гости като бавен град. Образите на пловдивското време са обусловени от различното време, прекарано в града. В трета глава се извеждат образи на града и като звуков пейзаж. Тук бележките ми също са свързани с липса на пълнокръвен анализ на устните разкази, както и с по-плътното представяне на антропологичните категории „детство“, трудова дейност“, свободно време“.

Дисертационният труд се основава на лично проведено теренно изследване. В приложението се представят всички респонденти. Добро впечатление прави очертаването на контекста на провеждане на всички интервюта, както и на ролята на изследователя и характера на неговите наблюдения за Пловдив. Самите разкази от терена не се публикуват и за да не се заблуждава читателят, е добре приложението да има друго, съответстващо на представената информация, заглавие.

Изведените в края на дисертацията приноси очертават достойнствата на труда: поставя се въпросът за ролята на наративите за изграждане и функциониране на определени образи на града; на примера на Пловдив е изработен наративен градски модел; предложен е начин за описание и систематизиране на градските образи и типология на образите на града според конструиранието им по темпорални и пространствени фактори.

Бележките към труда са свързани с дълбочината и обхвата на анализа, които дават плътност на разработения наративен градски модел и изпълват със съдържание типовете образи на града. Обща слабост е начинът, по който са представени устните разкази и тяхното значение: чрез откъси от интервюта, които след това се преразказват, не се коментира контекстът, разказите не се анализират, не се извеждат закономерности, общи места, персонажи и др. Пълноценният анализ би разкрил по-аргументирано как разказът насочва и към значението, които събеседниците придават на обектите, за които разказват, обвързването им със социални отношения и емоции, културни ценности, оценки и др., както и разнообразните форми на обитаване на града.

По темата на дисертацията са направени **4 публикации**. **Авторефератът** отразява съдържанието и резултатите от дисертационното изследване.

В заключение, дисертационният труд съдържа научни резултати, които формално отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Докторантът Васил Николов Караджов притежава сравнително добри теоретични знания и професионални умения по научната специалност *Етнология* и показва качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Трудът формално отговаря на критериите за дисертационно изследване – посветен е на актуална проблематика и значима тема, която не е разработена в българската етнология в пълнота, основава се на лично проведено теренно проучване с адекватни методи за събиране на информацията, намерен е собствен изследователски ракурс (ролята на устните разкази за формирането на градски образи, типологизация на образите на града, влиянието на разказите върху изграждането на колективни възприятия и градска идентичност), разработен е наративен градски модел на примера на Пловдив, който би могъл да се използва при сходни изследвания в други градове на страната. В същото време предложеният наративен модел не е защитен убедително, не е „подплатен“ пълноценно с анализа на устното разказване и устните разкази. Това поставя под въпрос първата част на модела – доколко този модел е наративен. Всичко това ме възпират от категорична оценка.

Склонна съм да дам положителна оценка за проведеното изследване, представено в дисертационния труд и автореферата, и да предложа на научното жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Васил Николов Караджов в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Етнология“. Окончателната си оценка ще формирам по време на публичната защита на дисертационния труд.

25.01.2024 г.

Изготвил становището:

(подпис)

доц. д-р Валентина Ганева-Райчева

(ак. дл., н. ст., име, фамилия)